

Kontext otázky a odpovede (Dominik Tatarka)

Štolbová, E.: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Ed. N. Gašaj. Bratislava, Literárne informačné centrum 2000.

Ako skončím?

O mne nikto pravdu nenapíše. Nikto. Nikto pravdu nenapíše.

x x

A hovorí ten, nie kto vie hovoriť, ale kto má moc.

Dominik Tatarka

Vydáním *Navrávačiek* (E. Štolbová, 2000) sa textovo ustáľuje rozkolísané samizdatové vydávanie či skôr šírenie výpovedí (záznam, rukopis, prepis, torzo) Dominika Tatarku (1913-1989) o čase a sebe od sedemdesiatych rokov tak, že sa jasne vytvárajú obrysy jeho nazerania na spoločnosť, kultúru, seba a hodnoty. Objektívne podmienky na vznik *Navrávačiek*, ktoré autorsky na vydanie opatřila a pripravila Eva Štolbová, sú všeobecne známe. Do knižného vydania sa dostalo dvadsať kapitol, ktoré sú označené za *Navrávačky* a sú kompozičným prostriedkom, ako zachovať čas, logiku výpovedí a problémové „hniezda“, akým sa v dialógu autorka Eva Štolbová a Dominik Tatarka pri viacerých príležitostiach a stretnutiach venovali, ale vždy s vedomým zámerom, dokumentovať osobný názor a (empirické) poznanie D. Tatarku na ten či onen jav.

Spoločenský a osobný kontext *Navrávačiek* má svoj pôvab, všeličo sa už o ňom napísalo a mnohé sa zosúladiť so skutočnosťou. Podstatné azda zostáva to, že sa v nahrávaných dialógoch, ako mozaika utvára osobnosť, biografía a literárny portrét Dominika Tatarku na pozadí spoločenských a všeľudských procesov.

Kontext otázky (pôvodne všeobecné súvislosti) a kontext odpovede (sústredená empiria individuálnej skúsenosti a poznania) ako improvizovaného, ale ukáže sa, že zvoleným problémom vedome cieleného dialógu na dohovorenú (improvizovanú, spontánnu) tému, ktorá vyhovuje tým, čo o nej hovoria, znamená v *Navrávačkách* E. Štolbovej z jej strany, lebo práve ona vyberá, formuluje a vyslovuje (témy, problémy, rozsah otázky, nalieha na vyčerpávajúcu odpoveď) otázku, ambíciu prostredníctvom jednotlivca (jednotlivosti dielne) zvýrazniť a objasniť rámcujúce súvislosti kultúrneho, literárnohistorického, druhového aj autorské chápania procesov v spoločnosti a umení, pomenovať a objasniť pohyb človeka a prozaika, kultúrneho politika a publicistu, „normotvorného“ Dominika Tatarku tým Dominikom Tatarkom v ústraní, ktorý svoju situáciu v čase navrávania sám nazval ponížením a vyhnaniskom zo života do chudoby.

Napokon už E. Štolbová, ktorá otázky voľne kladie ako zvedavá partnerka, čo už všeličo o tom, o čom sa hovorí aj vie, riadi rozhovor medzi nimi tak, že dočuje azda už „vtedy“ spoločenskú, kultúrnu a umeleckú perspektívu aj dosah výpovedí a odpovedí D. Tatarku, keď bude čas na to, aby sa preniesli do kontextu jeho autorskej dielne či národnej literatúry a aby sa dovtedy využívané súvislosti (v dejinách literatúry) doplnili, či sproblematizovali. Tento zámer podporuje kompozícia knižného vydania *Navrávačiek*, ale aj skutočnosť, že ten, kto kladie otázky, sa neuspokojuje s odpoveďami, aké

by sám označil už vo chvíli spontánnej výpovede za neúplné. Pritom je autorke *Navrávačiek* aj čitateľovi pomerne ľahké uviesť si zložitú, hoci reálnu ľudskú (choroba, vek) situáciu „hovoriaceho“ Dominika Tatarku. I tým, či aj preto vzniká pre čitateľa povinnosť dejinného ohraničenia a zvýraznenia kultúrnych, politických, osobných javov, o akých D. Tatarka hovorí, ich dotvárania do sémantických a kontextových celkov pre detail, ale i pre jeho nazerací postoj a výraz.

V *Navrávačkách* sa riadia otázky E. Štolbovou osobným kľúčom zaujatia za istú situáciu, ba ukáže sa, že vyslovená otázka zaujme D. Tatarku iba, či až vtedy, keď sa ho osobne „dotýka“, možno to azda aj tak naznačiť, čo najtesnejšie. Mieru i spôsob exponovanie Tatarkovho ega spôsobuje isto jeho vek, reálny čas „navrávania“, následky rokov osamelosti inými vnútenej a osobne stupňovanej, početné ľudské i osobné sklamania, ale aj z jeho strany silnejúci záujem hovoriť o sebe, glorifikovať, až mystifikovať seba a svoje intímne dejiny. Dominik Tatarka sa pritom ale nevzdá žiadnej príležitosti, aby hovoriac o sebe, nehovoril o svojej tvorbe a filozofii, akú vyznáva pre seba, ľudstvo a umenia.

V *Navrávačkách* sa D. Tatarka opakovaním vracia k rokom 1951 a 1953, keď aj jeho (ako bumerang) zasiahli kultúrno-politické dôsledky okolo obvinení a procesov s buržoáznymi nacionalistami („lebo som bol lepší prozaik asi ako oni“), čo aj po rokoch v ňom prežíva ako osobná mravná a ľudská ujma: „Ja nijakú nenávisť v srdci svojom nepesujem“ (Štolbová, 2000, s. 241, 275).

Možno v čase vzniku *Navrávačiek* aj prekvapí po toľkých rokoch neoslabená sila a rezonancia tejto Tatarkovej osobnej skúsenosti s mocou, keď jej prax v tom čase žil v niekoľkonásobne krutejšej podobe, hoci o dve desaťročia neskôr a jeho dovolávanie sa osobnej pravdy už dávnejšie našlo svoju odpoveď vo zverejnených materiáloch spisovateľského zjazdu, ktoré publikoval Kultúrny život v rokoch 1955 a 1956, ale aj v rovnako známom referáte J. Šefránka.

Svojou intenzitou a návratnosťou sa vyrovnajú v rozhovoroch – záznamoch tejto udalosti len emotívne až mystizujúce návraty D. Tatarku do rodiska, k svojej rodine (matka, otec) a k dramatickému zážitku svojej mladej rodiny v Povstaní (smrť syna, zajatie). Len ako doplnok, myslíme na E. Štolbovej intuíciu, že práve toto nahrávanie môže byť jednou z posledných výpovedí D. Tatarku o tých, či oných udalostiach, na ktoré sa opýtala, priviedlo do ich rozhovorov viacerých dobových činovníkov aj s ich občianskymi menami a Tatarkovými poznámkami osobného významu, s postrehmi, ktoré aj naďalej patria (pre svoju subjektívnosť) predovšetkým do jeho intímnych dejín.

Nazdávame sa, že iný význam a hodnotu majú otázky a odpovede, aké sa – ako keby išlo o pohľad z vrcholu horstva do doliny – vracajú k výpovedi: „Kto si? Roľník“ (s. 191), dovolávajú sa „triedneho vedomia“ odvodeného z archetypu rodu D. Tatarku (s. 191), oživujú nazeranie na vlastné literárne začiatky (Panna záračnica, Prútené kreslá, s. 191-194), meditujú nad vzťahom autora a jeho diela, neobídu postoj voči poctivosti a pravdivosti rozprávaných príbehov (No ja som strašiak – Písačky, s. 129, vyznanie – môj hriech, s. 161, próza ako Ravelovo Bolero, s. 129), o autorskej technike (komplikované písanie, s. 240), svojom talente („živý, absolútne moderný“, s. 213), svojej téme (človek a príroda, vychádza z Teilharda de Chardina, s. 222) a svojej

stratégiu písania (vnútorná pravdivosť, poctivosť, vnútorná poctivosť spisovateľa, s. 89), napokon naznačujú vnútornú väzbu D. Tatarku na výtvarné umenie (s. 239).

D. Tatarka sa rád pohyboval po hrane. Príčasťou seba označuje takto: „Ja som karpatský pastier, zbožňujem všetko, čo je pravé (s. 155), ale nedovolím sponchybníť to, čo sám vyznáva za hodnotu svojho života: „Mohol som byť učiteľom ... (s. 173), „ja som bol talentovaný prozaik ako Milo Urban (s. 227), ale „Ja som teraz starý prozaik (s. 100).

Keď sa Tatarka v odpovediach dostáva k svojej kultúrnej genéze, dovoľáva sa Prírode, ľudovej kultúre, zbožných ľudí, ale aj božej obce.

Pred rokmi, ale pri inej príležitosti ju spresnil takto: „Obec božia je pre mňa takéto spoločenstvo slobodných občanov, ktorí majú rozhodujúce slovo vo svojej obci, ktorí za svoju obec cítia sa zodpovední po každej stránke, či za ľudský osud jednotlivcov a či celej obce. A svoju vlasť Slovensko i celú Československú republiku si predstavujem ako buničinu takýchto obcí“.

V odpovediach na otázku E. Štolbovej sa D. Tatarka k malému národu vracia nielen cez región, v ktorom žije, ale aj cez jeho duchovnú a tvorivú silu: „Ja tá flkám, jeden takýto nejaký pisateľ alebo rozprávač jedného malého národa karpatského. (...). Smyslom malého národa je, ako všetko (...) obcovanie“, s. 83). Tatarka hovorí o „divadle sveta“ (s. 84), ale myslí najskôr na literatúru, ktorá má prejaviť zmysel života (s. 121), má schopnosť byť hlbokým sebazpoznaním (s. 123) aj múdrosťou (s. 124). D. Tatarka však prekračuje svoje vízie za hranice literatúry a jej artistnosti, lebo ponúka svoje časové zistenie, možno kdesi postávajúce na okraji jeho božej obce: „že zmyslom literatúry nie je zobrazovať, ale spolčovať“ (s. 234). Sociologické chápanie času, priestoru, kultúry a spoločenstva božích ľudí vedie Tatarkove odpovede k látke umenia, k bolesti, k mysliteľskej hĺbke (s. 237), možno aj k príprave na pobádajúcu otázku, teda k ponuke: „čo by si mal napísať“ (s. 238).

Navrávačky v kontexte (familiárnych) otázok a (ego) odpovedí sú časovým a osudovým obrazom o človeku so silou a schopnosťou prozaika, o publicistovi s danosťami (kresťanského, mystického) mysliteľa, ktorý vo svojej človečenskej zraniteľnosti práve časom hovorí a hovorí: raz rapsodicky, inokedy usvedčujúco, ale po celý čas v tieni svojej (našej neodvolateľnej, preto spravodlivej) konečnosti: „musím zomrieť“ (s. 225).

Kontext otázok, ale predovšetkým kontext odpovedí sa nevylučuje už aj preto, lebo poskytujú, ba vyžadujú si nové, iné, komorné čítanie prozaika Dominika Tatarku, aby sa porozumelo (večnému, robotnému) človeku v moderných dejinách a v ich hektických udalostiach neľútostného 20. storočia.

Viera Žemberová